

El primer monestir femení de Catalunya: Sant Joan de les Abadesses

En aquest estudi es pretén contextualitzar i definir una proposta historicoartística sobre el monestir de l'abadessa Emma fundat pel seu pare, el comte Guifré el Pelós.

El cenobi fou consagrat l'any 887 sota la tutela canònica del bisbe Gotmar i es dedicà a Sant Joan Baptista. Quan Emma arribà a la majoria d'edat obtingué el càrrec d'abadessa i governà el monestir femení. Durant aquest abadiat es va encetar un període d'esplendor que garantia la protecció de les propietats de la zona i féu créixer un nucli de població que seria anomenat Sant Joan de les Abadesses.

Actualment no és possible fer-se una idea de com deuria ser aquell monestir d'Emma, ja que no es conserven ni documents descriptius del clos monàstic ni tampoc se n'ha trobat cap rastre arqueològic. El temple actual és de l'any 1150, una iniciativa de l'abat de Sant Joan, Ponç de Monells, molt posterior al temps de les abadesses. Partint d'aquest pretext, es planteja contextualitzar adequadament aquell primer cenobi femení i fer una hipòtesi estructural de l'abadia. Com a condicionament cal tenir present el context historicoartístic, social i polític, i les necessitats de les abadesses i els clergues de l'època.

Per entendre el marc històric del monestir d'Emma és imprescindible apel·lar a la noció de repoblació.

La repoblació fou un fenomen extraordinàriament complex, producte d'uns fets polítics, d'una situació social, d'unes condicions econòmiques i d'una mentalitat determinada, i alhora fou causa d'unes mutacions que cristal·litzaren en una organització política, una estructura social, una activitat econòmica i una vida diferent de l'anterior.¹

El repoblament s'inicia el 870, quan Guifré rep el càrrec monàrquic gràcies a l'herència del seu pare, i perdura fins la seva mort, el 897. Obté el govern dels comtats d'Urgell, de Cerdanya, de Barcelona i de Girona. Aquesta gran tasca no la va realitzar sol,

Albert Pulí i Salvatella, historiador de l'art, i estudiant de professor a la Universitat de Girona

sinó associant-se amb els seus germans, al mateix temps que donava protecció militar al moviment colonitzador de les terres centrals de Catalunya mitjançant imponents monestirs (al Ripollès, a la Plana de Vic, al Moianès, a les Guilleries, al Bages), un dels quals fou el de Sant Joan de les Abadesses.

Durant aquest procés, Sant Joan era una vall verda i escassament habitada, rica en aigua i en vegetació. Pel centre de la clotada discorre el riu Ter, envoltat de muntanyes. Aquesta petita població es dedicava al sector primari i pagava els tributs als senyors feudals, francs o sarraïns. Al mateix temps, era una terra inestable i poc segura, un punt fronterer entre els sarraïns i els francs. Davant aquest context, el comte Guifré no es va imposar de manera violenta, sinó que va reorganitzar i va ocupar els territoris políticament, mitjançant la fundació de monestirs. Aquests li permetien tenir un bon control i una certa estabilitat del terreny. Alhora explotava els recursos de la zona i això creava riquesa al seu voltant, que generava comerç i negoci. A Sant Joan hi va implantar, l'any 887, un monestir femení que va ser consagrat pel bisbe Gotmar, amb l'objectiu de deixar-lo a la seva filla Emma per tal que quedés sota la seva direcció. El temple fou dedicat a Sant Joan. El 880 ja n'existia un, però se'n sap ben poca cosa. En la fundació del 887 es va consagrar la renovada i ampliada església del monestir. En l'acta es relacionen els importants béns que se li posaven a l'abast. Sembla que l'abadessa Emma va prendre possessió del càrrec el 898, amb només 14 anys, el mateix any de la mort del seu pare.

Mapa del municipi de Sant Joan de les Abadesses al segle X. EDUARD JUNYENT, *El monestir de Sant Joan de les Abadesses* (1976)

L'abadessa Emma

Emma era filla de Guifré el Pelós i de la seva esposa Guinedilda. *Emmona* –així l'anomenaven quan era petita– va anar creixent envoltada de les parets fredes i humides d'aquell monestir preromànic. Amb només 14 anys agafava les regnes de l'abadiat, després de ser-ne nomenada abadessa. A mesura que madurava el seu caràcter es va convertir en una dona forta i de personalitat carismàtica. Quan va estar dotada per a la gestió política i econòmica, va fundar l'abadiat a Sant Joan de les Abadesses, que va ser l'únic convent de monges de tot Catalunya en aquell moment. L'abadiat d'Emma fou llarg (fins al 942), va portar un període d'esplendor del centre i el patrimoni monàstic es va incrementar d'una manera important. Durant la seva llarga vida va aconseguir multiplicar considerablement les propietats que tenia el cenobi des de la fundació. Va crear pobles, esglésies i monestirs (al Ripollès, al Berguedà, al Vallès...)

i es va haver de defensar de les ànsies depredadores dels seus propis germans. La seva successió fou difícil, marcada per picabaralles pel domini dels comtats de Barcelona-Osona i Cerdanya. Des de Sant Joan es va impulsar la fundació d'altres esglésies i establiments, com ara Santa Maria del Camí (921), posat sota la direcció de Quíxol (germana d'Emma). L'abadessa Emma va fundar una nova etapa a la qual es van anar sumant les seves successores.

Làpida de l'abadessa Emma al monestir de Sant Joan

El monestir d'Emma

La primera església monacal, confiada inicialment a un grup de clergues mentre s'hi reunia la comunitat femenina, fou consagrada el 887. Ho coneixem gràcies a una còpia de l'acta esmentada anteriorment. Sabem que el comte Guifré el Pelós i la comtessa Guinedilda van ser presents en la celebració litúrgica, que devia ser d'una gran solemnitat, on es barrejaven elements del ritus romà amb altres de francs o hispànics. Aquesta cerimònia es reflectia en l'arquitectura del monestir, que, per tant, tenia una tendència eclèctica.

Actualment no queda cap vestigi de l'església consagrada de l'any 887, tret d'alguns documents. La construcció deuria ser molt senzilla, probablement era de tàpia i argamassa amb la tècnica de maçoneria, d'elevació de murs mitjançant la col·locació manual. L'interior de l'edifici estava arrebossat de guix i calç, amb una probable decoració pictòrica pròpia del temps, on la iconografia i el dibuix prevalien sobre el color. També hi hauria la presència d'una imposta al sostre, que devia ser de volta de canó/quart d'esfera de pedra, o pla o a dues aigües de fusta, això ja dependria de l'amplitud de la nau i dels recursos de la zona. En tot cas la coberta era lleugera i poc ampla. El que sí que podríem afirmar és que es tractava d'un edifici arrelat a la tradició oriünda;² d'aquesta manera entendríem que la nau partia de tres altars, dels quals en coneixem dos, el de Sant Joan i el de Sant Mateu. Deduïm tres absis que desplegaven tres naus rectangulars, que partien d'una planta de ferradura i mesuraven com a molt tres metres d'amplada i menys de cinc d'alçada; això era degut als coneixements arquitectònics de l'època. Per tant, estem parlant d'un edifici realment petit però amb diferents espais. Tenia una porta lateral i potser n'hi havia hagut una altra als peus de la nau.

Pel fet de conviure sacerdots i monges és molt probable que a l'interior del monestir existís un mur físic que dividia la nau; d'aquesta manera entendríem l'existència de més altars. Això permetia que es fessin la litúrgia i les cerimònies separant monges i sacerdots. Un altre aspecte rellevant és la ubicació del cor, que situaríem davant de l'altar, però a una distància relativa i de seguretat pel tal que un sacerdot pogués celebrar missa per a les monges, però sempre des d'una certa separació física.

L'exterior de l'edifici és possible que fos rectangular, tapant o no la forma semicircular de la planta dels absis i amb un caire acastellat.

El claustre, entès com un espai regular i clos, no existia, ja que era més aviat orgànic, fet pel qual no hi havia cap tipus de pòrtic rectangular. Aquesta àrea s'entén com una zona amb llars, que s'ubicaven de manera gradual i natural, sense tenir un ordre preestablert, i importava la proximitat de l'església i la facilitat d'extracció aquífera. Tanmateix, podien existir estructures per obtenir i controlar l'aigua, com ara pous i canals.

Arribem a la conclusió que aquell primer cenobi femení de Catalunya era un edifici mutable, amb canvis estructurals constants a causa de les necessitats de cada moment. Possiblement restava ubicat al mateix indret on avui s'alça el temple i d'aquesta manera es mantindria l'espai sagrat. És molt probable que l'altar actual estigui situat al mateix lloc on hi havia hagut l'ara preromànica, que era el punt central del primer monestir femení de Catalunya.

NOTES

1- JOSEP M. SALRACH *El procés de formació de Catalunya* (1978).

2- *Oriünda*, prové del llatí *oriundus* i fa referència a l'origen de l'estructuració de la planta, que en aquest cas deriva d'un model Italià.